

Srpsko pitanje u Balkanskim ratovima

Lojen, Vedrana

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:769858>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Vedrana Lojen

SRPSKO PITANJE U BALKANSKIM RATOVIMA

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Balta

Osijek, 2011. godina

SRPSKO PITANJE U BALKANSKIM RATOVIMA

U radu se istražuje i analizira srpske problematike u periodu balkanskih ratova, između 1912. i 1913. godine. Cilj je analizom historiografskih izvora uputiti u ključne događaje na temelju kojih će se izvesti zaključci o uzrocima koji su uvjetovali pojavu srpskog pitanja u Balkanskim ratovima. Objektivna analiza obuhvatit će opis prilika u Srbiji prije Balkanskih ratova, zatim njezin odnos sa susjednim državama i Osmanskim Carstvom. Analiza će također obuhvatiti i odnos Srbije s velikim europskim silama, njihova stajališta prema za vrijeme Balkanskih ratova te na kraju i srpske vojne operacije u oba rata.

Ključne riječi: srpsko pitanje, Balkanski ratovi, Srbija, susjedne države, Osmansko Carstvo, europske sile, srpske vojne operacije

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. SRBIJA POČETKOM 20. STOLJEĆA.....	5
2.1. PRILIKE U SRBIJI.....	5
2.2. UZROCI I POSLJEDICE BALKANSKIH RATOVA.....	6
3. SRPSKO PITANJE U BALKANSKIM RATOVIMA.....	9
3.1. DETALJI BALKANSKOG SAVEZA 1912.....	9
3.2. SRPSKO PITANJE I VELIKE SILE U PRVOM BALKANSKOM RATU.....	11
3.3. PROBLEM MAKEDONIJE I SRPSKO PITANJE U DRUGOM BALKANSKOM RATU.....	13
4. SRPSKE VOJNE OPERACIJE I OSVOJENI TERITORIJI...	16
4.1. PRVI BALKANSKI RAT.....	16
4.1.1. SRPSKO BOJIŠTE PRIJE I POSLIJE KUMANOVSKJE BITKE.....	16
4.1.2. POHOD 3. ARMIJE NA JADRANSKO MORE.....	17
4.2. VOJNE OPERACIJE U DRUGOM BALKANSKOM RATU.....	18
5. ZAKLJUČAK.....	20
6. POPIS LITERATURE.....	21

1. UVOD

Europa zakoračuje u dvadeseto stoljeće, a u zraku se osjećaju promjene. Riječi nezavisnost i ekspanzionizam najčešće se mogu čuti u "europskom dvorištu" popularno zvanom "bure baruta", i to baš od vremena u kojem su se odigrali ratovi spomenuti u ovom radu; ili geografski nazvanom balkanski poluotok. Narodi balkanskog poluotoka napokon dobivaju priliku osloboditi se višestoljetne vlasti Osmanskog Carstva, a time priliku dobivaju isplivati na površinu ideje koje su bile plod te višestoljetne tiranske vlasti. Naravno, riječ je o ideji ekspanzionizma, pokušaju vraćanja stare slave balkanskih naroda, one slave koju su imali prije nego su muslimanski osvajači došli i pokorili njihove vladare. A sve to podupiru i velike europske sile. Takav je slučaj i sa srpskim ekspanzionizmom, usmjerenim protiv Zapada, koji se okreće Jugu, uz grandioznu podršku Rusije, koja drži da jedinstvo balkanskih naroda može spriječiti prodor Austrije i Njemačke na Balkan.¹ Od velikog Osmanskog Carstva u Europi ostali su samo komadići koje srpski ekspanzionizam vidi kao svoj budući plijen. Osim promjene izvan, one se događaju i unutar same Srbije: javljaju se tajna udruženja koja kontroliraju većinu poslova u državi, a upravljaju i samim vladarom. No unatoč svemu, Srbija je spremnija nego ikad svoju ideju i nadu provesti u stvarnost, te napokon imati državu kakvu su imali za Dušanovog vremena, a to je i ključ rješenja srpskog pitanja.

¹ Gregory Peroche, *Povijest Hrvatske i južnoslavenskih naroda*, Detecta, Zagreb, 2008., str. 231

2. SRBIJA POČETKOM 20. STOLJEĆA

2.1. PRILIKE U SRBIJI

Razdoblje od dolaska Karađorđevića na vlast do početka prvog svjetskog rata često se naziva još i zlatnim dobom vlasti u Srbiji, premda je ta ocjena ipak relativna. Srbija je bila jedna od europskih zemalja s najširim glasačkim pravom. Ipak, Skupština nije imala nadzor nad vojskom. Kralj je postao taocem politike zavjerenika i vojnog vrha, koji su političare smatrali nesposobnima za ostvarivanje nacionalnog cilja, a taj je bio stvaranje velike Srbije. Godine 1911. zavjerenici su osnovali i tajnu organizaciju Ujedinjenje ili smrt, poznatiju pod imenom Crna ruka. Glavni im je cilj bio Srbiju opet pretvoriti u Pijemont južnoslavenskog ujedinjenja. U srpske zemlje članovi te organizacije ubrajali su Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Kosovo, Hrvatsku, Makedoniju, Slavonije, Vojvodinu i Dalmaciju. Odnosi između vojske i političara bili su napeti i na rubu incidenta. Crnorukaši su se htjeli riješiti vođe radikala Nikole Pašića, sve dok se u sukob, uz pomoć Rusije, nije umiješao prijestolonasljednik Aleksandar. Ipak, Srbija se u tom razdoblju približavala balkanskim državama s glavnim ciljem slabljenja Osmanskog Carstva.

Aneksijska kriza 1908./1909. u Srbiji je shvaćena kao prijatna njihovim nacionalnim interesima. Istodobno je shvaćeno da Srbija nije spremna za rat iskušenja pa je samo demonstrativno iskazala svoje neslaganje. Zamisli o južnoslavenskom jedinstvu ponovo su oživjele početkom 20. stoljeća. Demokratska vlast u Srbiji bila je svim snagama za tu ideju. S druge strane, nova generacija političara u Hrvatskoj stvorila je koaliciju hrvatskih i srpskih političara, a povećan je i ugled Srbije. U isto vrijeme, u Srbiji postoji dvojak odnos prema srpskom identitetu, iskazanom u težnjama za velikom Srbijom, i pitanju jugoslavenskog ujedinjenja. Kao vojnički Pijemont, Srbija će svoju snagu pokazati u Balkanskim ratovima od 1912. do 1913. godine, ali odnos prema Dvojnoj monarhiji uvijek će biti obrambene naravi.

2.2 UZROCI I POSLJEDICE BALKANSKIH RATOVA

Prava uvertira u sukob svjetskih razmjera odigrala se na uvijek nemirnome europskome jugoistoku od 1912. do 1913. godine, tj. tijekom Prvog i Drugog balkanskog rata. Gospodarski napredak što ga je kapitalizam potkraj 19. stoljeća ostvario u Europi počeo se osjećati i u zemljama jugoistočne Europe. Iako s velikim zakašnjenjem, ono je imalo za posljedicu jačanje nacionalno svjesnog građanskog sloja, koji je vrlo brzo shvatio političke tenzije razvijene Europe. Potkraj 19. stoljeća više od 85 % stanovništva jugoistočne Europe bavilo se poljodjelstvom i stočarstvom. Industrija je bila slabo razvijena ili je uopće nije bilo. Trgovina se razvijala i doživljavala novi preporod, isključivo zahvaljujući razvitku stočarstva i poljodjelstva. Gradile su se prometnice koje su povezivale tada potpuno pasivne krajeve. To su uglavnom bile ceste od rudnika i pilana. Gradovi su preuzimali vodeću ulogu u gospodarskom, političkom i kulturnome životu zemalja. Ubrzavao se proces urbanizacije. Sve je potvrđivalo pripreme za industrijsku revoluciju koja, kao u pravilu, ide pod ruku s ekspanzionističkim planovima i zaokruživanjem unutarnjih tržišta.

Istina je da su sve kršćanske države Balkana u svojim ekspanzionističkim planovima bavile problemom zauzeća osmanskih područja u Europi. Dva su glavna eksplicitna razloga u tim planovima. Svako teritorijalno širenje potaknulo bi, navodno, njihovo gospodarstvo, dok bi kršćansko stanovništvo bilo oslobođeno turske ili sultanske vlasti. Treći razlog može se nazrijeti: strah od ekspanzije Austro-Ugarske koja bi mogla zatražiti europski mandat za okupaciju Makedonije, kao što je to učinila s Bosnom. Gotovo neprekidna unutarnja previranja u zemljama jugoistočne Europe i stalno rastuće rivalstvo velikih sila oko utjecaja, na cijelome su tome prostoru tijekom 19. stoljeća povećali osjećaj nesigurnosti i napetosti. Sukobi u albanskim područjima balkanskih država samo su povećali strah od zajedničke intervencije velikih sila, što bi samo pogoršalo ionako složenu situaciju. Godina 1903. najavila je buran ulazak jugoistočnih zemalja u 20. stoljeće. Te prijelomne godine dogodio se protuturski, Ilindenski ustanak Makedonaca i njihov pokušaj stvaranja nacionalne države, zatim atentat na srpskog kralja Aleksandra Obrenovića te državni udar u kojemu će srpsko prijestolje biti predano Karađorđevićima, dok će u Hrvatskoj pasti dvadesetogodišnja strahovlada promađarskog bana Khuena-Hédervárya.

Uvertira u Prvi svjetski rat odigrala se upravo tu, u tome uvijek nemirnom području. Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka, koje je zahvatio proces industrijalizacije i razvitka kapitalističkog gospodarstva, također su imale svoje ekspanzionističke zahtjeve koje je bilo

moгуće ostvariti samo protjerivanjem Osmanskog Carstva s tih prostora. No, nije se radilo o pukom ekspanzionizmu i mladokapitalističkom imperijalizmu. Težinu ovom sukobu daju vjerske i kulturne suprotnosti i nekompatibilnosti mentalnih sklopova različitih civilizacijskih krugova. Bio je to , na razini shvaćanja običnog puka, sukob kršćanskog pravoslavlja i islama. Osmansko Carstvo, iako u teškoj krizi, još je bio ozbiljan protivnik protiv kojega je bilo nužno ujediniti sve postojeće snage. Mogućnost ujedinjenja i suradnje uvelike je ovisila o srpsko-bugarskim odnosima. Iako je Makedonija bila razlog njihova sukoba, ipak je 1905. potpisan gospodarski sporazum, koji je važan utoliko što je pokazao da volje za jedinstvom političkog djelovanja na Balkanu ne nedostaje. Nakon aneksijske krize obnovljeni su pregovori Beograda i Sofije. Srbija je htjela podjelu Makedonije na interesne sfere, dok je Bugarska formalno bila za autonomnu Makedoniju. Sporazum je, uza sve razlike, ipak postignut. Srpska je vlada načelno priznala makedonsku autonomiju uz uvjet da se Makedonija pridruži carinskoj uniji. Nakon toga uslijedili su još teži i neizvjesniji pregovori s Grčkom. Grčka je vlada bila potpuno nespremna podržati, makar i verbalno poput Srbije, autonomiju Makedonije. Stoga je pitanje podjele teritorija ostavljeno za razdoblje nakon balkanskih rata. Uskoro se u pregovore uključila i Crna Gora, te je njezin savez sa Srbijom i Bugarskom potpisan u rujnu 1912. Kao posljednji potpisan sporazum, predviđao je pravce djelovanja srpske i crnogorske vojske, način suradnje i upravljanja u slučaju zajedničkih operacija na istom teritoriju. Što se tiče oslobođenih teritorija, svaka strana trebala je zadržati ono što uzme, uz rezervu kasnijih korekcija.

Balkanski savez četiriju balkanskih država bio je , prije svega, usmjeren protiv Turske. Mobilizaciju svojih naroda države članice provodile su pod krilaticom "Balkan balkanskim narodima". Političko okruženje i sukobi u kojima se Turska našla 1911. i 1912. godine (rat s Italijom, sukob s Albancima), uz poticaj Rusije, koja se plašila prodora Austro-Ugarske, poklopili su se sa završetkom pregovora članica Balkanskog saveza. Prije spomenuti posljednji sporazum, s Crnom Gorom, bio je potpisan u rujnu 1912., a odmah nakon toga izbija u listopadu rat članica Balkanskog saveza protiv Turske. Taj je rat trajao oko mjesec dana. Turska, koju su već odavno prozvali *bolesnikom na Bosporu*, nije se mogla oduprijeti protivnicima te je nakon preliminarnih pregovora u prosincu 1912. i u svibnju 1913. godine u Londonu potpisan Mirovni ugovor kojim je Turska izgubila sva područja u Europi, osim Istanbula s bližom okolicom. Istim Londonskim ugovorom stvorena je i priznata nova albanska država koja je svoju neovisnost proglasila tijekom rata u studenome 1912., a velike sile su to odobrile u prosincu iste godine. Međusobni sporovi bivših saveznika oko sada od

Turaka oslobođenog područja te nekadašnji antagonizmi, privremeno zaboravljeni tijekom rata, nastavili su se neposredno nakon njega.

Za izbijanje Drugog balkanskog rata najvažniji su bili bugarsko-srpski i grčko-bugarski antagonizmi te sukobi oko podjele Makedonije nakon stvaranja albanske države koje međusobnim savezničkim sporazumima nije bilo najavljeno. Sve se svelo na to da se Londonskim ugovorom i priznanjem Albanije htjelo spriječiti Srbiju da izađe na more te se zbog toga pozornost Srbije i Grčke usredotočila na Makedoniju i one prostore koje je htjela Bugarska. Londonski ugovor morao se potpisati unatoč tome što je on značajno poremetio odnos snaga na Balkanu. Nastanak Albanije poništio je Srpsko-bugarski sporazum i Srbija je zatražila reviziju sporazuma. Austro-Ugarska, koja je Srbiji zaprijetila ratom, ako se ne povuče s mora, podržala je bugarske zahtjeve za Makedonijom i to u većem obujmu od onoga koji je Bugarska namjeravala tražiti. Turskoj su nametnuti uvjeti u kojima je izgubila sva područja zapadno od Enosa na Egejskom moru i Midije na Crnom moru. Nemoguće je bilo podijeliti između balkanskih država sve ono što je Turska izgubila u Europi, a da Rusija u svemu tome nema nikakvog bitnog političkog udjela. Ni Rumunjska nije koja je do tada ostala postrani nije više namjeravala ostati neutralna. Zatražila je područje koje je mogla dobiti samo na štetu Bugarske. Bugarska je stoga htjela zadržati što veći dio Makedonije. Nije više bilo pitanje etniciteta, autonomije ili prijašnjih velikih planova na račun Osmanskog carstva. Radilo se jednostavno o grabežu i održavanju ravnoteže među balkanskim državama. Bugarska je zbog velikog nezadovoljstva i pritiska javnosti morala zaratiti s bivšim saveznicima: sama protiv Srbije, Crne Gore, Grčke, Rumunjske, a čak i Turske. Rat je trajao uistinu kratko. U lipnju 1913. Bugarska je napala Srbiju i Grčku, a već u kolovozu rat je završio mirom u Bukureštu.

Posljedice ovog rata bitno su narušile ravnotežu snaga na Balkanu. Ovim ratom srušen je Balkanski savez, odneseni su mnogi ljudski životi, a Bugarska je ostala izolirana. Stoga je za Rusiju, u izmijenjenim prilikama, Srbija postala značajnija od Bugarske, jer se pokazala sigurnijim saveznikom, a usto je i bili okrenuta protiv Austro-Ugarske. Posljedica za Makedonski narod bio je rastrgan između Srbije, Grčke i Bugarske. No problem međusobnih odnosa država i naroda jugoistočne Europe nije bio riješen, nego samo odgođen neiskrenim ugovorima i kompromisima. Svi sudionici balkanskih ratova uništavali su sela i gradiće, ubijali civile, protjerivali ili nasilno asimilirali zatočeno stanovništvo. To su bili samo počeci

sukoba koji će trajati kroz cijelo 20. stoljeće na ovom području i koji će biti pokazatelji nekih dubljih i složenijih problema.²

3. SRPSKO PITANJE U BALKANSKIM RATOVIMA

3.1. DETALJI BALKANSKOG SAVEZA 1912.

Potaknuta događanjima u Osmanskom carstvu i mladoturskom revolucijom, Srbija uz susjedne države – Bugarsku, Grčku i Crnu Goru shvaća kako je vrijeme da se Balkanski poluotok u potpunosti počne oslobađati od turske vlasti. S druge strane, prijeti im također miješanje Velikih sila u turske prilike te sama podjela Turske na štetu balkanskih država koje je ponajviše predvodio austro-njemački imperijalizam, imajući tendenciju prodiranja iz Bosne kroz Sandak prema Solunu. Stoga, balkanske države uviđaju kako svoje ciljeve mogu postići jedino zajedničkom akcijom i tu se počinju javljati ideje o savezu, koje je najviše podržavala Rusija, bojeći se austro-njemačkog nadiranja na Balkan.

U jesen 1911. godine obnovljen je rad na stvaranju Balkanskog saveza, dvostranim pregovorima balkanskih država. Najteže su se odvijali pregovori između Srbije i Bugarske zbog spora oko podijele Makedonije. No pod jakim pritiskom Rusije, obje strane bile su prinuđene na ustupke. Na toj osnovi napokon je potpisan sporazum o prijateljstvu i savezu 1912. godine. U javnom dijelu obje zemlje garantirale su jedna drugoj državnu nezavisnost i nepovredivost teritorija, a u slučaju napada jedne ili više država, uzajamno će si pomagati sa cjelokupnom snagom. Nadalje, ako bilo koja velika sila pokuša anektirati, okupirati ili vojnički oduzeti bilo koji dio balkanskog teritorija pod turskom vlašću, a ukoliko bi to bilo protivno njihovim interesima, obje strane se obvezuju da priteknu jedna drugoj u pomoć. Tajnim dodatkom u ugovoru predviđen je ofenzivan rat protiv Turske, s tim da se prethodno obavijesti Rusija. Svi zauzeti teritoriji potpast će pod zajedničku svojinu (*condominium*), a njihovo pitanje riješit će se najkasnije tri mjeseca po zaključenju mira na sljedećoj osnovi:

² Darko Dukovski, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, knjiga 1, Alineja, Zagreb, 2005, str. 274-278*

Srbija priznaje Bugarskoj pravo na oblasti istočno od Rodopa i rijeke Strume, Bugarska Srbiji priznaje pravo na oblasti sjeverno od Šar-planine.

Svaki spor oko tumačenja ugovora, tajnog dodatka i vojne konvencije, podnjet će se na definitivno rješenje Rusiji. Na osnovu toga ugovora zaključena je 1912. godine u Sofiji *Vojna konvencija* između Srbije i Bugarske koja je predviđala da operativne vojske ne mogu biti manje od 200 000 tj. 150 000 vojnika. Na osnovi vojne konvencije, istog dana potpisan je *Sporazum* o ratnim planovima, pravcima djelovanja i operacijama protiv Turske. Zbog nekih neslaganja oko Vardarskog i Maričkog bojišta, u rujnu 1912. potpisan je drugi *Sporazum* kojim je bugarska vojska slabije vezana za Vardarsko bojište. Na inicijativu Grčke obnovljeni su pregovori s Bugarskom te je zaključen ugovor u svibnju 1912. u kojem se predviđa blagonaklona neutralnost Bugarske prema Grčkoj u slučaju Makedonije, dok Grčka zauzvrat ima tajni zadatak da spriječi promet u Egejskom moru između Male Azije i europske Turske. I posljednja etapa u stvaranju saveza je ugovor Crne Gore sa Srbijom, kako sam spomenula u prethodnom poglavlju. Njime se Crna Gora obvezala kako će prva stupiti u rat da bi što više snaga privukla na sebe. Pregovori između Srbije i Crne Gore završeni su u Luzernu u rujnu 1912. potpisivanjem političke i vojne konvencije.³

Stvaranjem Balkanskog saveza tako su stvoreni i uvjeti za brzu akciju i djelovanje protiv Turske vlasti, za pokretanje rata. Ali također, valja naglasiti kako su i odgađanjem dogovora oko podjele teritorija i ostavljanja tog problema za period nakon rata stvoreni i uvjeti za potencijalni drugi plan. U tom savezu nalazile su se dvije države s gotovo jednakim pretenzijama i zamislama rješenja nacionalnog pitanja. Srbija s jedne strane, u kojoj je u to vrijeme vladala Radikalna stranka s ekspanzionističkim težnjama prema ostvarenju "Velike Srbije" te s druge strane Bugarska koja je također imala svoje zamisli ostvarenja "Velike Bugarske". Ostale članice su tu bile samo kao saveznici jedne ili druge države, što je na kraju ipak otišlo u korist Srbije. Sama ta činjenica da je postojalo određeno prešutno rivalstvo unutar saveza ukazivala je kako je rat protiv Turske i oslobađanje balkanskih teritorija od turske vlasti tek prva etapa u dugom rješavanju kako srpskog, tako i balkanskog pitanja.

³ Vojna enciklopedija, knjiga 1, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1970., str. 458, 459.

3.2. SRPSKO PITANJE I VELIKE SILE U PRVOM BALKANSKOM RATU

Poslije lošeg iskustva na Berlinskom kongresu počelo je u Rusiji sve više jačati uverenje da se pitanje Dardanela, koje je za Rusiju bilo bitni dio istočnog pitanja, može riješiti povoljno za ruske interese samo pomaganjem nacionalnog načela na Balkanu i sporazumom sa zapadnim pomorskim silama. Sporazumi s Austro-Ugarskom 1897. i 1903. godine pokazali su Rusiji da joj ta sila niti može niti hoće išta pomoći u toj njenoj vjekovnoj težnji nego da se, naprotiv, pojavljuje ponovo kao njezin opasan suparnik na balkanskom kopnu. Poslije aneksijske krize, u kojoj je Rusija i s njom Antanta pretrpjela diplomatski poraz, nastojali su panslavisti stvoriti sporazum među balkanskim državama za podjelu Turske po načelu narodnosti. U tom je prednjačio Hartvig, od listopada 1909. ruski poslanik u Beogradu. Rusija je uspjela zbližiti Srbiju i Bugarsku. Za tu politiku se naročito zalagao Milovan Milovanović. Na osnovu toga moglo je doći do stvaranja balkanskog saveza. Pašić je ponudio Berhtoldu, austrougarskom ministru vanjskih poslova, pred početak balkanskog rata da Dunavska Monarhija svojim držanjem u tadašnjem trenutku obaveže Srbe trajnom blagodarnošću i tako otvori put za najsrdačnije odnose, ali Berhtold nije prihvatio sporazum. Pri pojavi ratne opasnosti uputile su velike sile balkanskim državama 8. listopada 1912. notu u kojoj su osuđivale svaki korak koji bi doveo do neprijateljstva i obećavale su da će se zauzeti da se provedu reforme koje su obećane u Berlinskom ugovoru. Dalje se podvlačilo da sile u slučaju rata neće dopustiti promjenu status-quo. Sreća za balkanski savez bila je orijentacija Njemačke, protivno Austro-Ugarskoj, za Antantino nastojanje da se rat lokalizira. Balkanske države nisu vjerovala u iskrenost i slogu velikih sila da održe status-quo pa su objavile rat Turskoj, proglasivši 30. rujna mobilizaciju, a zatim 15. listopada ušle u otvoren rat. Istog dana Osmansko Carstvo, koje nije istodobno moglo voditi dva rata, u Ouchyju potpisalo mir s Italijom. Rat balkanske koalicije protiv Osmanskog Carstva ugrožavao je mir u Europi. U slučaju odlučne pobjede balkanskih država očekivale su se ozbiljne teškoće: pobjednici se neće odreći svojih uspjeha, premda su velesile tvrdile da neće uzeti u obzir stvarna zaposjednuća. Austro-Ugarska sigurno neće prihvatiti teritorijalno povećanje Srbije, a Rusija neće moći pomoći svojim slavenskim štićenicima. Stoga se trebalo pripremiti na velik opći i odlučan europski rat.⁴

⁴ Vasilj Popović, *Evropa i srpsko pitanje*, Geca Kon, Beograd, 1940., str. 173-176

Odmah po početku rata, Turska vojska je bila teško poražena do strane srpskih i bugarskih snaga, i to na nekoliko punktova. Srbija je iskoristila priliku i prodrijela u Albaniju s ciljem da dobije izlaz na more, iako je Albanija uspjela dobiti početkom 1912. priznanje autonomije od Porte. Nakon što je srpska vojska zaposjela veći dio Albanije, izašla na Jadransko more i zauzela glavnu luku Drač, započeo je jak pritisak velikih sila.⁵

Odmah poslije velikih poraza turske vojske Francuska je potaknula kod sila misao o posredovanju i uz to je predlagala da sile proglase svoju nezainteresiranost na Balkanu. Austro-Ugarska se oduprla takvoj izjavi te su se sile dogovorile o posredovanju s izjavom da nemaju interesa ni za kakvo teritorijalno proširenje na Balkanu. Austrougarski ministar vanjskih poslova Berhtold zahtijevao je da novo uređenje na Balkanu ne dovede u opasnost austrougarske interese. Pod tim je on razumijevao ojačanje Srbije, osobito prema jadranskoj obali, i postavio je kao program ustanovljenje nezavisne Albanije. Austro-Ugarska je stala na stanovište da bi bili ugroženi njeni životni interesi ako bi Srbija dobila jedno pristanište na Jadranu koje je tražila. Berhtold je pored toga želio vezati Srbiju carinskom unijom, ali je Pašić tu želju odbijao, naglašavajući njenu nemogućnost u tadašnjem trenutku i pri onakvom držanju Monarhije. Austro-Ugarska se pokazivala vrlo ratoborna. Koncentrirala je trupe na srpskoj i ruskoj granici, a to je učinila i Rusija na austrijskoj granici. Rusija je branila pretenzije Srbije i Crne Gore, no na kraju je popustila i obećala da neće do kraja podupirati srpske zahtjeve. Beogradska je vlada utoliko manje mogla biti tvrdoglava jer nije mogla računati na pomoć Bugara u tom pitanju koje nije predviđao sporazum od ožujka 1912. Položaj je dosita bio težak. Austro-Ugarska je izazivala razne afere da bi imala razloga napasti na Srbiju. Protiv srpskih želja bio je osobito austrougarski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand. Austro-Ugarska je bila spremna na popuštanje u pitanju srpske luke na Jadranu jedino ako bi ona sama mogla dobiti Valonu, što je uzrokovalo oprečnost prema saveznicu Italiji. Italija je formalno pomagala austrijske zahtjeve za nezavisnom Albanijom, jer ni ona nije htjela srpsku luku na Jadranu, ali je bila protiv svih austrijskih aspiracija u oblasti Jadranskog mora i na Balkanu uopće. Ona je odbila austrijski prijedlog da zajednički poduzmu pomorsku demonstraciju protiv Crne Gore zbog Skadra, jer je to moglo dovesti do iskrcavanja trupa i time dati povod za opći rat. I ostale sile bile su protiv zahtjeva Austro-Ugarske da dobije trgovinske privilegije u Srbiji. Britanski liberal Sir Edward Grey uspio je od Berhtolda dobiti obećanje da Austro-Ugarska neće ništa poduzimati na svoju ruku dok traju ratne operacije. Austro-Ugarska je tako ostala paralizirana jer su sve sile, osim

⁵ Pierre Renouvin, *Europska kriza i Prvi svjetski rat, Golden marketing, Zagreb, 2008., str. 127, 128, 129*

Njemačke, bile neraspložene protiv svakog njenog iznimnog položaja na Balkanu, za kojim je ova težila poslije okupacije, a naročito poslije aneksije Bosne i Hercegovine. Sile nisu htjele dati taj položaj ni Austro-Ugarskoj, kako ga nisu dale ni Rusiji. Europa je shvatila austrougarske težnje kao izraz aspiracija na Balkanu i neprijateljstva prema Rusiji. S druge strane, sile nisu htjele dati ni Srbiji izlaz na more, te je srpska vojska bila prinuđena napustiti albanske teritorije koje je bila okupirala. To je bila jedna od odluka kojom je bio završen prvi balkanski rat i kojom je srpsko pitanje te njezin vječni cilj pridobivanja izlaza na Jadransko more ostalo nedovršeno. U svakom slučaju, strah Austro-Ugarske oko jačanja Srbije na Balkanu i samim time oko jačanja svijesti o odcjepljenju i posebnom ujedinjenju južnoslavenskih dijelova Monarhije, predvođeno dakako Srbijom, bio je utišan, ali na vrlo kratko vrijeme. Posredovanjem sila, članice balkanskog saveza sklopile su mir s Turskom u Londonu 30. svibnja 1913. godine. Tim mirom Turska je ustupila saveznicama sav svoj teritorij zapadno od linije Enos-Midija s izuzetkom Albanije, koja je proglašena kneževinom. Uređenje financijskih pitanja u vezi s teritorijalnim ustupcima postavljeno je međunarodnoj komisiji koja je bila sazvana u Parizu, a Turska i saveznici poslali su svoje delegate u tu komisiju.⁶

3.3. PROBLEM MAKEDONIJE I SRPSKO PITANJE U DRUGOM BALKANSKOM RATU

Balkanski teritorij od turske vlasti oslobodili su sami balkanski narodi. No nakon prvog balkanskog rata izbio je sukob među članicama saveza oko podjele Makedonije, i to konkretno između Srbije i Bugarske. U ugovoru o savezu između te dvije države od 13. ožujka 1912. godine bile su određene nesporne zone u Makedoniji: na istoku bugarska zona - istočno od planine Rodopa i rijeke Strume, na zapadu srpska - sjeverno i zapadno od planine Šare. Ako bi se za oblast između Šare, Rodope, Egejskog mora i Ohridskog jezera uvjerile obje strane da je nemoguća za nju autonomna organizacija, onda je predviđeno da Srbija ne polaže nikakvo pravo na teritorij istočno od linije koja prolazi sjeverno od Krive Palanke, pretežno u jugozapadnom pravcu do Ohridskog jezera. Predviđena je arbitraža ruskog cara i Bugarska se obvezala primiti kao definitivnu granicu, koju će ruski car naći kao najbolje

⁶ Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, 1965., str. 205-208

rješenje i koje će odgovarati pravima i interesima obje strane. Bugari su naginjali na taj dio do linije Kriva Palanka – Ohridsko jezero. Time bi rastavili Srbiju od Grčke i dobili direktan teritorijalni dodir s Albanijom. Osim toga, tražili su Solun i Kavalu. Srbi, uz njih i Grci, nisu puštali zauzete teritorije. Srbija je tražila reviziju ugovora, zahtijevala je kompenzaciju za Albaniju, koju je morala po odluci sila napustiti, kao i za vojni rad koji je preko obaveze izvršila, te za nepredviđeno povećanje Bugarske na istoku, koje je Bugarska morala postići zbog akcije Srbije, a koja je prelazila srpske obaveze po ugovoru. Srbija je predlagala arbitražu ruskog cara za granicu u Makedoniji, kako je bilo predviđeno u ugovoru o savezu. Srbija i Grčka dogovorile su se o razgraničenju u Makedoniji i sklopile savez za obranu zauzetih oblasti.⁷ Obje su države odlučile da će Vardarom ograničiti širenje Bugarske. Sporazumom od 1. lipnja 1913. međusobno su zajamčile teritorije koje su si dodijelile i protiv Bugarske potpisale obrambeni savez na deset godina. Bugarska vlada i dalje nije htjela popustiti oko teritorija Makedonije jer je imala povjerenja u svoju vojsku i špekulirala je sa stajalištima velesila.

Austro-Ugarska i Rusija pratile su izbliza nove balkanske događaje. U Beču je zadovoljstvom primljena mogućnost rata između pobjednika. No pitanje je i ovaj put bilo hoće li se Dvojna monarhija zadovoljiti ulogom promatrača. Ako sukob završi srpskom pobjedom, beogradska će vlada na Balkanu imati nadmoćan položaj, a to će ohrabriti i jugoslavenski pokret. Nasuprot tomu, bugarska pobjeda, koja bi Srbiju oslabila, služila bi austrougarskim interesima jer za Austro-Ugarsku bila bolja velika Bugarska od velike Srbije. Stoga su austrijski zapovjednik glavnog stožera Hötendorf i ministar Brechtold 21. lipnja 1913. napravili akcijski plan: ako Bugarska bude slabija, Austro-Ugarska će morati oružano intervenirati. Računali su i na to da će Rusija prosvjedovati i prijetiti, a ako bude potrebe, nastupit će i protiv nje. S druge strane, vlada u Petrogradu nastojala je izbjeći sukob jer bi novi rat doveo u pitanje širenje ruskog utjecaja na Balkanu. Rusija je pokušala pomiriti sukobljene snage na temelju odluke o arbitraži i to prvenstveno pozvavši predstavnike vlada svih članica balkanskog saveza. Šef srpske vlade Pašić je unatoč pritisku javnosti izjavio da će se odazvati pozivu. Bugarski predsjednik vlade Danev također je najavio skori dolazak u Petrograd, no onda je nastupio neočekivani obrat. Bugarska je vojska, vjerujući da će pobijediti ako uništi Srbe prije Grčke intervencije, krenula u napad prema Srbiji. No sudbina Drugog balkanskog rata bila je brzo odlučena. Unatoč iznenađenju, Srbi su odbili bugarsku ofenzivu, a sam položaj Bugarske bio je od samog početka napada težak. Bečka vlada

⁷ Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, 1965., str. 209.

spremala se na intervenciju. Berlinu i Rimu uputila je 4. srpnja notu u kojoj je izložila svoje namjere: srpska pobjeda imala bi za posljedicu povećanje moći i prestiža beogradske vlade; Austro-Ugarska ne može tolerirati prekomjerno jačanje tradicionalnog neprijatelja i mora aktivno intervenirati, s mogućnošću izazivanja sukoba s Rusijom, pa i europskog rata.

Njemački je odgovor bio negativan. Austro-Ugarska uspjela je odvratiti Srbe od Jadrana i zaštitila je svoje vitalne interese, no Njemačka je smatrala povećanje srpskog teritorija u Makedoniji na račun Bugarske mnogo manje ozbiljno. Stoga nije bilo nikakvog razloga za intervenciju jer bi to bila samo pogreška. Talijanska je vlada također nije podržala austrougarski plan i smatrala je da bi izolirana akcija Austro-Ugarske bila "opasna pustolovina" zbog koje bi Trojni savez snosio posljedice i zbog toga su bili spremni učiniti sve kako bi spriječili Austro-Ugarsku od tog čina. Trebalo ju je uvjeriti da ne može računati na pomoć svojih saveznika. Tako je propao plan intervencije. Bugarska je bila u sve težem položaju i zatražila je od Rusije posredovanje, koja je balkanskim državama savjetovala prestanak vojnih operacija. No Srbija i Grčka, uvidjevši koliko je Bugarska zapravo slaba, a znajući pri tome i činjenicu da je Austro-Ugarska odustala od intervencije, zadaju još jače udarce Bugarskoj sve dok ona nije bila slomljena i primorana sklopiti mir u Bukureštu 10. kolovoza 1913. te je time potvrđen njezin poraz. Od Makedonije, spornog područja i uzroka rata, Bugarskoj je ostala samo dolina Strumice. Srbiji je pripala Vardarska Makedonija sa središtem u Skoplju, dok je Grčka dobila Egejsku Makedoniju sa sjedištem u Solunu. Tako je izvršeno "komadanje" Makedonije, što je bilo katastrofalno za makedonski narod koji je nakon turske prevlasti koja je trajala od 14. stoljeća bio spriječen u borbi za samostalnost.⁸

⁸ Pierre Renouvin, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing, Zagreb, 2008., str. 129, 130

4. SRPSKE VOJNE OPERACIJE I OSVOJENI TERITORIJI

4.1. PRVI BALKANSKI RAT

4.1.1. SRPSKO BOJIŠTE PRIJE I POSLIJE KUMANOVSKJE BITKE

Plan srpske vojske je bio okružiti i poraziti turske postrojbe na Ovčjem polju i to uzajamnim djelovanjem 1. 2. i 3. armije. Budući da se 3. armija nalazila najudaljenije od mjesta sukoba, srpsko vrhovno zapovjedništvo je namjeravalo poslati ju dan ranije nego druge armije na put ka Ovčjem polju. Zbog prepada turskih postrojbi kod Merdara između 15. i 19. listopada, 3. armija se nije mogla pokrenuti sve do 21. listopada, tj. kad i ostale dvije, a dan kasnije 22. listopada zauzela Prištinu. 1. armija je krećući se u dvije kolone 22. listopada stigla pred Kumanovo i po zapovjedi vrhovnog zapovjedništva se zaustavila kako bi sačekala pristizanje 3. armije iz pravca Prištine. Zbog nedostatka obavještajnih podataka, 1. armija nije znala točnu snagu turskih postrojbi u Kumanovu. Smatralo se da se tamo nalaze samo neke manje zaštitne snage.

2. armija je također nastupala u dvije kolone, pri čemu je desna kolona 22. listopada u svom nastupanju zauzela Stracin a lijeva Kratovo. Zbog nemogućnosti uspostave čvrste međusobne povezanosti, tri srpske armije su bile 22./23. listopada bile raspoređene na liniji Priština – Kumanovo – Kratovo – Stracin, bez izvještajnih podataka o snazi turskih snaga i uvjerenjem da će se glavna bitka protiv Turaka desiti na Ovčjem polju. Tijekom noći 22./23. listopada koristeći srpsku neobaviještenost, turske postrojbe su se razvile i zauzele položaje prema usamljenoj srpskoj 1. armiji s ciljem pobjede nad njom, pri čemu je turski zapovjednik Zeki-paša raspolagao točnim podacima o snazi srpskih postrojbi i time je uspio stvoriti plan za kumanovsku bitku. Iako snažan, napad koji je počeo iznenada 23. listopada rano ujutro, nije uspio potisnuti srpsku 1. armiju s položaja. I dalje u svom neznanju, stožer 1. srpske armije 24. listopada zapovijeda protunapad, misleći da se radi o slabim turskim postrojbama i potiskuje turske snage, jednim dijelom ka Skoplju a drugim dijelom ka Velesu preko Ovčjeg polja. Nesvjestan postignutog uspjeha, stožer 1. srpske armije 25. listopada zapovijeda daljnje nastupanje prema Ovčjem polju, gdje su očekivane glavne turske snage. Čak i nakon ulaska jedne brigade u nebranjeno Skoplje, srpski zapovjednici nisu bili i dalje svjesni svog uspjeha i

nisu imali jasnu predstavu razvoja događaja. Tek nakon što su 28. listopada uspjeli izbiti na Ovčje polje i pred Veles, bez ikakvog otpora turskih snaga, postolo je jasno što se desilo pred Kumanovom i da šansa nije iskorištena. Druge dvije armije, 2. i 3., nastupajući s lijeva i desna i ne znajući što se dešava pred Kumanovom, nisu iskoristile priliku da potpuno poraze turske snage.

Nakon izbijanja na Ovčje polje i u područje Skoplja, uslijedilo je reorganiziranje srpskih snaga i planiranje daljnjih operacija. Cilj je bio uništenje turske Vardarske armije koja se povukla ka Bitolju gdje je organizirala obranu: da bi dobio na vremenu za prikupljanje snaga i organizaciju položaja, Zeki-paša je s 5. korpusom zatvorio pravac Vales – Prilep na perivoju Prasad kao i pravac Gradsko – Prilep na perivoju Pletvar, a sa 7. korpusom, koji je odstupao od Skoplja, zatvorio je pravac Kičevo - Bitolj. 1. armija krenula je 30. listopada u napad, a u prodiranju na Prisadu razvile su se 2. i 4. studenog borbe u kojima su Turci protjerani i ovladano je njihovim perivojima u Babuni. Nakon osvajanja Tetova 30. listopada, dolazi odlučujuća bitka, koja je trajala tri dana. Do bitke je došlo 16. studenog i srpska vojska je razbivši dijelove turke vojske ušla u Bitolj 19. studenog. Turske snage su protjerane, a nakon zauzimanja Ohrida i Debra, ostvaren je dodir s grčkim snagama 20. studenog. Operacije su prekinute 4. prosinca zbog primirja.⁹

4.1.2. POHOD 3. ARMIJE NA JADRANSKO MORE

Pokret 3. armije počeo je 31. listopada i išao je prema Prizrenu i Đakovici, gdje se 4. studenog spojio s crnogorskim trupama. U to vrijeme počela je diplomatska aktivnost velikih sila te su se odlučno protivile srpskom izlasku na Jadransko more, a također i crnogorskom nastojanju da zauzme Skadar. Zbog toga je srpska vrhovna komanda naredila 3. armiji da se što prije pripremi za izbijanje na jadransku obalu kako bi se sile stavile pred svršen čin. Kako je pokret trebao ići preko planinskog područja, odmah su se počele formirati jedinice za brdski transport. Pokret je počeo 9. studeni i trajao je deset dana, a išao je dolinom rijeke Beli Drim – Ljum Kula. Slabo opremljene trupe, praćene kišom i snijegom, imale su velikih teškoća u savladavanju planinskog područja i nabujalih planinskih rijeka. Poslije nekoliko

⁹Vojna enciklopedija, knjiga 1, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1970., str. 451

dana počela je nastupati i glad. Dnevni marševi trajali su od 15 do 20 sati, zbog čega je među vojnicima zavladao zamor i iscrpljenost, a mnogi su na putu i umrli. Jedinice su 18. studenog izbile pred Lješ, koji je bio u turskim rukama. Izvršeni su napadi zajedno s crnogorskim odredom i poslije dvosatne borbe protjerali su Turke iz Lješa. Nastavili su napredovati dalje te su osvojili oblasti sjeverno od rijeke Mati, te Kruju, Tiranu i Drač. Ključne jedinice koje su izvršile napade i obavile glavna osvajanja 24. studenog spojile su se u jednu pod nazivom Pomorske trupe.

Težeći da što prije zauzme Skadar i da velike sile stavi pred svršen čin, crnogorski kralj Nikola obratio se za pomoć srpskoj vladi. Prema tom zahtjevu srpska Vrhovna komandanta formirala je 21. ožujka 1913. godine Primorski korpus. Srpske trupe prevezene su iz Soluna grčkim brodovima u Medovu. Napad na Skadar trebao je početi 13. travnja, ali u međuvremenu su velike sile odlučile pripojiti Skadar Albaniji, pa su zahtijevale obustavu operacija. Zbog te intervencije srpska vlada bila je prinuđena narediti 11. travnja povratak svojih trupa u Srbiju.¹⁰

4.2. VOJNE OPERACIJE U DRUGOM BALKANSKOM RATU

U očekivanju mirnog rješenja spora, Srbija je zauzela stav iščekivanja. Zbog toga je strategijska inicijativa prepuštena Bugarskoj: plan se sastojao u obrani teritorija zauzetih u ratu 1912. godine i starih granica Srbije. Obrambeni karakter srpskog plana bio je u suglasnosti sa grčkim planom. Osnovna ideja bila je odbiti bugarski napad na bregalničkom frontu. No, bugarska vojska izvršila je 30. lipnja 1913. godine iznenadni napad na predstraže 1. i 3. srpske armije. Borbe su se razvile na frontu kod Kitke na Osogovskoj planini, pa duž Zletovke rijeke, Bregalnice, Krive Lakavice do željezničke stanice Udovo. Zahvaljujući snažnom otporu srpskih straža na Bregalnici, srpske snage su uspjele zaposjesti položaje i zadržati prodor bugarskih snaga. 1. srpska armija prešla je u protunapad i povratila dan ranije izgubljene teritorije. Zbog izgubljenog učinka iznenađenja i neuspjelog napada, Bugarska je pokušala sa svojim izaslanicima uspostaviti prekid neprijateljstva, što je sa srpske strane bilo

¹⁰ Vojna enciklopedija, knjiga 1, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1970., str. 451-453

odbijeno. Srbi su izvršili opći napad 9. srpnja, ali nisu došli u dodir s bugarskim snagama, koje su se već 7. srpnja povukle zbog nadiranja grčkih snaga s juga.

Poslije poraza na Bregalnici, general Savov, kao pomoćnik vrhovnog zapovjednika bugarske vojske, smijenjen je, a na njegovo mjesto postavljen je general Dimitrijevič, koji je, kako bi olakšao novonastalu situaciju u Makedoniji, 4. srpnja 1913. zapovjedio prodor 1. i 3. bugarske armije prema Timoku, zauzimanje grada Knjaževca i napad na Pirot. Tako je s brojnijim snagama bugarska armija 5. srpnja izvršila napad na srpske snage i vrlo brzo ih protjerala prema Knjaževcu, te 7. srpnja ušla u nebranjeni Knjaževac. No daljnje operacije bugarske vojske morale su biti prekinute zbog opasnosti napada rumunjskih snaga preko Dunava u pozadinu 1. bugarske armije, pa su se 9. srpnja snage povukle preko granice. Srpske snage su odmah zauzele napuštene položaje bugarskih snaga i tu se učvrstile. Istovremeno bugarske su snage 5. srpnja i napale preko prevoja Sv. Nikola i ugrozile Pirot sa sjevera. Nakon teških borbi, srpske snage odbačene su i 8. srpnja kad su Bugari već bili skoro pred Pirotom, a srpske snage su se pripremale na povlačenje iz Pirot, bugarsko vrhovno zapovjedništvo zapovjedilo je povlačenje bugarskih snaga, kako zbog poraza na Bregalnici, tako i zbog prelaska rumunjskih snaga preko Dunava. Srpska Vrhovna vojna komanda je poslije izbijanja grčke vojske u područje Strumice naredila pripreme za prijelaz u ofenzivu 1. armije prema Kjustendilu, a 3. armije pravce Kočani – Kadin most. Bugarske snage su krenule u opće povlačenje, a srpske i grčke snage su dodatno poticale to povlačenje prodirući dalje svojim vojnim snagama. 17. srpnja 3. srpska armija krenula je u protjerivanje bugarskih vojnih snaga i zauzela Pekljanu i Crni kamen, gdje je zadržana jakim napadom s Kiselice. Sutradan, srpska vojska uspjela je ovladati bugarskim prednjim položajem Terezijanska mala – Viničko gumno. Za to vrijeme napadi zaustavljeni su 1. srpske armije na krivoriječkom frontu, a njezino napredovanje svelo se na niz lokalnih napada bez rezultata. Pokušali su preoteti Govedarnik, no plan nije uspio. U međuvremenu 3. armija i pokraj maksimalnog zalaganja trupa i čestih juriša nije imala uspjeha zbog jako utvrđenih položaja, ispred kojih se morala ukopati. U napadima su uspjeli zauzeti bugarske rovove, no bugarskim protunapadima vraćeni su nazad.¹¹

¹¹ Vojna enciklopedija, knjiga 1, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1970., str. 456-458

5. ZAKLJUČAK

Nakon detaljne i iscrpne analize tekstova korištene literature koja vrlo malo priča o srpskom problemu u balkanskim ratovima, može se zaključiti kako rješenje srpskog pitanja u balkanskim ratovima nije pronađeno. Ne može se oteti dojmu kako je više ono gurnuto "pod otirač" i ostavljeno za nekakve druge prilike, no ne previše duboko, tek toliko da može nagovijestiti njegovo ponovno problematiziranje u skoroj budućnosti. Naravno, lagano je zaključiti iz današnje perspektive, nakon skoro stotinu godina, no ni tada nije bilo teško intelektualnim krugovima uvidjeti kako se sprema nešto mnogo veće od ova dva rata i to nešto čeka iza ugla. Ponajviše se to može zaključiti iz odnosa Srbije i Austro-Ugarske, dvije zemlje koje imaju gotovo jednake ciljeve, ali različita sredstva za ostvaraj tih istih ciljeva. Prvenstveno se referira na ekspanzionizam uz koji dolazi i prestiž moći kojim su obje težile. Istina jest da je Srbija bila više nego iscrpljena nakon dva balkanska rata te nije bila sposobna za treći, a Austro-Ugarska je vjerovala kako je došlo vrijeme da slomi Srbiju jednom za svagda. Istina je također bila kako je Srbija imala uza sebe, i još uvijek ima, veliku Rusiju, ali suma sumarum, političko savezništvo nije ni približno ono što bi trebalo biti i ono je uvijek iz nekakve koristi. Rusija je uvijek vidjela korist u savezništvu sa Srbijom, a ta je bila pretežno radi utjecaja na Balkanu, a ne zato što Rusija gaji određene osjećaje prema Srbiji. S druge strane, Srbija to koristi kako bi izborila svoju državu i na račun suparništva proširila njezine granice. Sve to samo još više produbljuje austrijsko-ruski konflikt koji dodatno potiče rast balkanskog, prvenstveno srpskog, nacionalizma. Na kraju, zaključci mirovnih konferencija ostavit će dovoljno prostora za eskalaciju još jednog sukoba između Austro-Ugarske i Srbije, no taj put sukob će svojim opsegom postati kontinentalan.¹²

¹² Mark Mazower, *Balkan: kratka povijest, Srednja Europa*, Zagreb, 2003., str. 116, 117

6. POPIS LITERATURE

1. Dukovski, Darko, *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, knjiga 1*, Alinea, Zagreb, 2005.
2. Mazower, Mark, *Balkan: kratka povijest, Srednja Europa*, Zagreb, 2003.
3. Peroche, Gregory, *Povijest Hrvatske i južnoslavenskih naroda*, Detecta, Zagreb, 2008.
4. Popović Vasilj, *Evropa i srpsko pitanje*, Geca Kon, Beograd, 1940.
5. Popović, Vasilj, *Istočno pitanje*, Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, 1965.
6. Renouvin, Pierre, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing, Zagreb, 2008.
7. Vojna enciklopedija, knjiga 1, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1970.